

Boeren, protesten en rechtszaken: Strijd om land en instellingen in Colombia

Sergio Andrés Coronado Delgado

Samenvatting

De afgelopen tien jaar is de boerenpolitiek in Colombia nieuw leven ingeblazen. Na een periode van hevig geweld tegen de plattelandsbevolking vanwege het gewapend conflict (1985-2006), en tijdens de uitvoering van het landteruggavebeleid en de vredesonderhandelingen tussen de Colombiaanse regering en de voormalige guerrillabeweging FARC-EP, kwam de sociale mobilisatie van het platteland weer op gang. Hoewel de motieven voor deze nieuwe cyclus van boerenmobilisatie verschilden op verschillende niveaus (van lokaal tot nationaal), waren de boerenprotesten gericht tegen de huidige vormen van landonteigening die in de wetenschappelijke literatuur over landbouw worden aangeduid als de wereldwijde run op land en hulpbronnen. Het kenmerkende aan deze golf van boerenpolitiek was vooral dat institutionele mechanismen om voor rechten op te komen gekoppeld werden aan andere vormen van protest.

Boeren maakten gebruik van volksraadplegingen, juridische procedures en mensenrechtenacties om te protesteren tegen de gevolgen van de run op land en hulpbronnen in wat zij als hun grondgebied beschouwden. Hun aanspraken op land, grondgebied, autonomie en menselijke waardigheid zijn gebaseerd op een radicale interpretatie van het grondwettelijk kader van 1991, waarin de mensenrechteninstrumenten zijn opgenomen die de Colombiaanse overheid geleidelijk heeft geïnstitutionaliseerd. De boerenbeweging heeft voor elkaar gekregen dat nieuwe rechten, zoals het recht op land en grondgebied en de rechten van de boerenbevolking, geleidelijk geïnstitutionaliseerd werden. Juridische mobilisatie, met name mechanismen om mensenrechten te doen gelden, hebben daarbij een belangrijke rol gespeeld. De afgelopen tien jaar hebben boerenbewegingen, gesteund door mensenrechtenactivisten en andere maatschappelijke actoren, belangrijke overwinningen behaald op juridisch gebied, waarvan vele in de vorm van gerechtelijke precedënten. Niettemin moeten de institutionele resultaten van de recente golf van boerenpolitiek, die tot uiting komt in toenemende ingrepen in de agrarische instellingen, in historisch perspectief worden gezien.

Dit onderzoek gaat over de historische trajecten en de huidige implicaties van één van de meest in het oog springende institutionele veranderingsprocessen die in gang gezet zijn door boerenbewegingen in Colombia, namelijk de verandering van de regels voor de toewijzing van eigendomsrechten op openbaar land. De centrale onderzoeksvraag is: hoe en in welke mate is het optreden van boeren van invloed op agrarische instellingen en wat zijn de implicaties voor geschillen over roof van land en hulpbronnen in de eenentwintigste eeuw? Uit het onderzoek blijkt dat de uitkomsten van de recente juridische debatten over de regels voor de toewijzing van eigendomsrechten op openbaar land afhankelijk zijn van de historische trajecten van de boerenbeweging in Colombia, met name wat betreft de interactie tussen maatschappelijke en overheidsactoren.

Recente geïnstitutionaliseerde reacties op landaanspraken van boeren, zoals de erkenning van het mensenrecht op land en grondgebied door de overheid, kunnen alleen worden begrepen vanuit dergelijke historische trajecten en door rekening te houden met de wijze waarop de materiële omstandigheden van de landbouwproductie de verschillende cycli van boerenpolitiek hebben bepaald. Dit onderzoek gaat ook in op de vraag hoe verschillende cycli van boerenpolitiek hebben geleid tot toenemende ingrepen in agrarische instellingen, waardoor deze meer in het belang van de boeren gaan opereren. In dit proces zijn de regels voor de toewijzing van eigendomsrechten op openbaar land veranderd. Dat wordt niet langer beschouwd als braakliggend of verwilderd terrein, maar komt in aanmerking voor de exclusieve toewijzing van eigendomsrechten aan (bijna) landloze boeren.

Dit onderzoek draagt bij aan inzicht in de historische wortels van de huidige cyclus van boerenpolitiek door te wijzen op de onderlinge verbanden in termen van de historische trajecten van institutionele verandering. Bovendien worden verschillende casussen behandeld waarin boerenorganisaties de wereldwijde run op land en hulpbronnen hebben aangevochten door gebruik te maken van institutionele mechanismen. Deze casussen zijn ingebed in een hedendaags mensenrechtennarratief en daarnaast wordt sterk voortgebouwd op de resultaten van cycli van boerenmobilisatie in het verleden.

Het onderzoek raakt aan twee wetenschappelijke disciplines: enerzijds de agrarische politieke economie en anderzijds de kritische rechtswetenschap. Dit onderzoek sluit aan bij de kritische rechtswetenschap omdat het de totstandkoming van nieuwe rechten en de juridische mobilisatie van boeren op ten minste twee manieren in het bredere kader van de agrarische politieke economie plaatst. Ten eerste gaat het in op debatten over de agency van boeren om de relevantie daarvan te begrijpen bij het onderzoeken van de huidige juridische mobilisatie van boeren. Ten tweede gaat het over de veranderingen als gevolg van de ontwikkeling van de kapitalistische landbouw en de huidige wereldwijde run op land en hulpbronnen als factoren die het gebruik van geïnstitutionaliseerde vormen van verzet door betrokken actoren bepalen. Daarnaast sluit dit onderzoek aan bij de agrarische politieke economie door instellingen en wetgeving te beschouwen als een strijdtoneel en uitdrukking van het spanningsveld tussen sociale structuren en agency, in plaats van deze te zien als louter verlengstukken van de macht van de dominante klassen in elke samenleving.

In dit onderzoek ligt de focus op zowel landelijk als subregionaal niveau. Op landelijk niveau wordt gekeken naar de wisselwerking tussen agrarische sociale structuren, agency van boeren en institutionele verandering in Colombia. Ten eerste worden de verbanden tussen de sociale structuren en de totstandkoming van de instellingen in kaart gebracht. Ten tweede wordt nagegaan hoe boerenbewegingen en hun historische cycli van mobilisatie agrarische instellingen hebben getransformeerd, met name wat betreft de regels voor de toewijzing van eigendomsrechten op openbaar land. Hier worden twee met elkaar verweven processen belicht: de bepaling van de begunstigden van de landbouwhervorming en de herdefiniëring van het begrip openbaar land. Het onderzoek op landelijk niveau wordt aangevuld met casestudy's van verschillende kenmerkende gevallen van juridische mobilisatie en landroof in Colombia tussen 2010 en 2018.

Op subregionaal niveau is dit onderzoek gericht op de regio rond de benedenloop van de rivier de Sinú in het noordelijke departement Córdoba. Het onderzoek laat zien hoe het huidige regionale landschap is gevormd door uitbuiting en onteigening als gevolg van grootschalige veeteelt en de winning van natuurlijke hulpbronnen. Het onderzoek naar het subregionale landschap omvat ook de historische golven en cycli van boerenmobilisatie,

waaronder het juridische mobilisatieproces van de boeren rond de benedenloop van de Sinú. In deze zaak heeft het Constitutionele Hof in 1999 een baanbrekende uitspraak gedaan.

Door de verschillende onderzoeksniveaus in historisch perspectief te plaatsen, laat dit onderzoek zien dat de transformaties van het agrarische institutionele kader, waartoe boerenbewegingen in Colombia de aanzet hebben gegeven, het gevolg zijn van hun vroegere en huidige strijd om toegang tot en controle over land. Hoewel hun mogelijkheden om invloed uit te oefenen op de agrarische instellingen en de motieven daarvan beperkt worden door de materiële voorwaarden van de sociale productieverhoudingen, heeft hun strijd zijn sporen nagelaten in het institutionele kader en geeft deze een impuls aan de huidige golf van boerenpolitiek die wordt gevoerd vanuit het oogpunt van mensenrechten. Verder passen de conclusies van dit onderzoek in het bredere debat over agrarisch hervormingsbeleid en eigendomsrechten. Regeringen en internationale financiële instellingen richten zich momenteel op formaliseringsbeleid als het ultieme antwoord op conflicten over land, zelfs in een land als Colombia waarin grote ongelijkheid bestaat op het gebied van landbezit en toegang tot land. Uit dit onderzoek blijkt ook dat formaliseringsbeleid ten aanzien van land beperkingen heeft, met name wanneer, door de handhaving ervan, vraagstukken van macht, herverdeling en erkenning niet voldoende aan bod komen in het landbeleid. Deze conclusie doet echter geenszins afbreuk aan de relevantie van het recht en geïnstitutionaliseerde structuren in dit spanningsveld.